

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2025.71.292-300>

УДК 711.4

Мещерякова Ольга Михайлівна,

старший викладач кафедри будівельної механіки

Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

meshcheryakova@tntu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1563-9870>

Трач Роман Мирославович,

аспірант кафедри містобудування

Національного університету «Львівська політехніка»

roman.m.trach@lpnu.ua

<https://orcid.org/0009-0009-4114-8603>

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА МІСТОБУДІВНОГО РОЗВИТКУ: НА ПРИКЛАДІ МАЛИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Анотація: у статті розглядається роль адміністративних центрів у малих містах України як стратегічних елементів містобудівної структури, що визначають специфіку розвитку місцевої інфраструктури та збереження культурної ідентичності. Окрема увага приділяється їх соціально-культурній ролі, зокрема як осередку формування громадської пам'яті. Аналізуються виклики та позитивні аспекти трансформації адміністративних центрів у контексті понятійно-категоріальної проблематики та змін в управлінській структурі малих міст.

Ключові слова: містобудівна структура; мале місто; центральний осередок; рекреаційна інфраструктура; соціо-культурна роль.

Постановка проблеми. У контексті децентралізації та реформ місцевого самоврядування поняття *адміністративний центр* набуло нового значення, розглядаючись не тільки як територіальна одиниця управління, але й як осередок соціально-економічної активності та відправна точка просторової організації та містобудівного розвитку. При цьому соціально-економічна активність розглядається як розвиток різноманітних осередків рекреації, які стали важливими складовими сучасних адміністративних центрів, сприяючи дотриманню принципів сталого розвитку та підвищенню якості життя громадян. Вони включають створення просторів для відпочинку, які відповідають потребам різних вікових груп: дитячі майданчики, зони для активних ігор, спортивні майданчики для молоді, зони для відпочинку та релаксації для дорослих, а також місця для людей похилого віку. То ж поняття

адміністративний центр стало багатовимірним, охоплюючи не тільки організаційно-інституційні функції, а й роль, яку ці центри відіграють у розвитку соціальних, культурних та економічних процесів, зокрема малих містах Західного регіону України. Враховуючи ці зміни, адміністративний осередок набув нових формальних та сутнісних характеристик, що потребують детальнішого уточнення і осмислення у контексті сучасних містобудівних та управлінських практик.

Метою статті є аналіз трансформації функцій адміністративних центрів у контексті децентралізації, визначення їхнього впливу на розвиток місцевої інфраструктури та соціальних зв'язків, а також дослідження їх ролі в умовах війни та соціальної адаптації.

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, а також загальнонаукові методи, які базуються на теоріях урбаністики, містобудування та соціальної географії. Ці підходи дозволяють комплексно аналізувати функціонування адміністративних центрів, їхню роль у розвитку територій та взаємодію з іншими елементами регіональної системи. Використання таких операцій, як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, дає змогу глибше вивчити зміни в організації управлінських процесів, а також взаємозв'язки між адміністративними центрами, їхньою інфраструктурою та соціальними функціями в умовах децентралізації.

Основна частина. *Адміністративний центр* є одним із ряду понять, яке в сучасній теорії містобудування не має чіткої кореляції із змістовним наповненням та реальним значенням у контексті архітектурно-містобудівного розвитку населеного місця. Через відсутність уніфікованих методологічних підходів до трактування поняття *адміністративний центр*, його зміст варіюється залежно від контексту – правового, управлінського або містобудівного. Це призводить до розмитості визначення адміністративного центру в науковій та практичній площині і ускладнює його інтеграцію в стратегії територіального розвитку малих міст України.

У великій українській енциклопедії [1], адміністративний центр визначається як населений пункт, який має законодавчо встановлені функції центру адміністративного управління щодо інших населених пунктів, розміщених на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Водночас, у нормативно-правових документах поняття *адміністративний центр* часто використовується без чітко окреслених містобудівних характеристик. У нормативних документах поняття адміністративного центру часто використовується у контексті встановлення меж повноважень органів місцевої влади, регулювання просторового розвитку та інфраструктурних проєктів. Наприклад, у містобудівних та адміністративних актах державного та місцевого

рівнів це визначення використовують для встановлення ролі міста як важливого елементу в організації соціально-економічної інфраструктури на території громади. У Законі України Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад, адміністративний центр визначається по відношенню до територіальної громади і визначається як населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території територіальної громади та в якому розміщується представницький орган місцевого самоврядування територіальної громади [2].

Окрім юридичних та управлінських характеристик, адміністративні центри мають і архітектурно-містобудівний вимір, оскільки виступають ключовими елементами територіальної структури окремого населеного місця, забезпечуючи не тільки організацію управління громадою, а й формуючи цілісну просторову одиницю. У такій ситуації вона визначає структурну взаємодію між громадськими, адміністративними, економічними, рекреаційними та культурними функціями у чітко визначеній (часто історично сформованій) частині міста. Однак у чинних нормативних документах такі аспекти залишаються недостатньо прописані та регламентовані.

Таким чином, на сучасному етапі реформування територіального устрою України важливо розширити трактування адміністративного центру, враховуючи не тільки його юридично-управлінські характеристики, а й просторово-функціональну організацію у межах архітектурно-містобудівних характеристик. Це дозволить розробити більш узгоджену систему планування, сприяючи гармонійному розвитку територій, зміцненню соціально-економічних зв'язків та підвищенню сталості ключових осередків малих міст.

В наукових працях дефініція адміністративного центру пов'язана із поняттям, що визначає територіальну одиницю, яка забезпечує управлінські функції та виконує роль координаційного органу в межах певної адміністративно-територіальної одиниці. Це місце, де зосереджені ключові державні або місцеві органи влади, які здійснюють планування та контроль за функціонуванням соціальних, економічних та культурних процесів на рівні громади чи району [3, 4]. К. Морріс (C. Morris) і Д. Е. Томпсон (D. E. Thompson) [3], аналізуючи результати досліджень та археологічних розкопок, проведених на території Уануко-В'ехо (Перу), визначають це поселення як адміністративний центр. Дослідники обґрунтовують свою позицію наявністю в його структурі масштабних церемоніального та палацового комплексу, житлових зон, а також складських приміщень. Тобто, адміністративний центр може розглядатися не тільки як місце зосередження управлінських функцій, а й як просторово-організаційна структура, де зосереджені суспільно значимі елементи.

Додатково, через відсутність чіткого теоретичного розмежування, терміни, які використовуються для опису адміністративних центрів, іноді є надмірно загальними і можуть не враховувати специфічних територіальних, функціональних та організаційних аспектів, що робить аналіз їхньої ролі в урбаністичному розвитку не зовсім точним. Це спрямовує на детальний науковий аналіз поняття з урахуванням особливостей місцевої урбаністичної практики та впливу адміністративного центру на загальний розвиток території.

Зміну функціонального наповнення поняття *адміністративний центр* значною мірою зумовили сучасні трансформаційні процеси в системі територіального управління, які обумовлені децентралізацією. З одного боку, його розглядають як адміністративно-територіальну одиницю, яка виконує як організаційну та координаційну функцію, так і є ключовим елементом ефективного управління територією. У цьому контексті адміністративні центри виступають рушіями економічного розвитку, формують просторові зв'язки між населеними пунктами та сприяють інтеграції територій у ширший регіональний і національний контекст.

Якщо розглядати адміністративний центр як осередок, де зосереджені управлінські, соціальні, культурні та рекреаційні функції, він перетворюється на платформу для впровадження інноваційних моделей розвитку, активізації громадянських ініціатив і формування нових комунікаційних мереж. У результаті такий осередок стає не просто адміністративним вузлом, а важливим інструментом зміцнення соціальної згуртованості та модернізації міської інфраструктури відповідно до потреб громади.

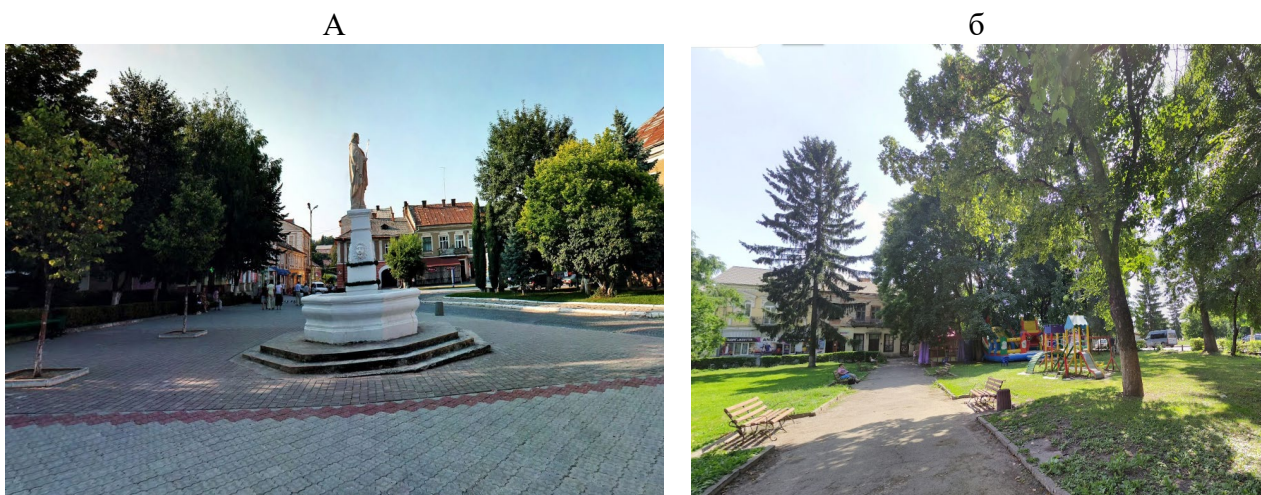

Рис. 1. Головна площа міста Бережани (а) та Збараж (Тернопільська обл.) (б): будучи важливими громадськими просторами, розташованими поруч з головною адміністративною будівлею міста, вони активно виконують різні функції: адміністративні, соціальні, рекреаційні та культурні

На початку XXI століття, завдяки своєму стратегічному розташуванню та управлінським функціям, адміністративні центри малих міст стали не тільки осередками адміністрування, а й важливими місцями для його громади. Посилюючи взаємозв'язки та забезпечуючи належну взаємодію з іншими центральними місцями, функціональна різноманітність адміністративних центрів відіграє ключову роль у формуванні збалансованого міського середовища. Вона сприяє сталому розвитку територій через інтеграцію управлінських, соціальних, економічних та рекреаційних процесів, підвищуючи доступність громадських просторів, створюючи можливості для відпочинку й оздоровлення, стимулюючи локальну економіку та формуючи умови для інклюзивної взаємодії між різними групами населення.

Водночас, через свою культурну значимість і здатність зберігати та транслювати історичну пам'ять або її увіковічнювати, адміністративні центри стають важливими елементами формування культурної ідентичності громад, виступаючи як місця збереження і розвитку локальних традицій, пам'яті та історії. Таким чином, сучасні адміністративні центри в малих містах набувають нового статусу – стратегічного елемента містобудівної структури, що має безпосередній вплив на розвиток громади, соціокультурні процеси і інтеграцію територій у загальну регіональну мережу.

Передумови формування адміністративних центрів у контексті децентралізації та змін територіального управління. Згідно з офіційними джерелами, впровадження децентралізації в Україні передбачало передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування. У такий спосіб створено умови вирішувати місцеві питання на рівні, найближчому до громадян [5]. Водночас, успішне здійснення реформ децентралізації тісно пов'язане з формуванням нових інституцій, які діють в принципово нових умовах [6]. Осередком, який забезпечує зв'язок між громадою став адміністративний центр.

Ставши місцем, де здійснюються ключові управлінські функції та приймаються важливі рішення для розвитку регіону або громади, адміністративний центр радше має економічне та політичне забарвлення.

Досвід функціонування адміністративних центрів у малих містах України вказує на їхню роль як важливих місць, де також реалізуються стратегії соціального та культурного розвитку, у тому числі і через увіковічнення пам'яті про важливі події та особистості. Це відбувається через формування у структурі міста просторових одиниць, які орієнтовані на відображення місцевої ідентичності, створення естетично привабливих та інклюзивних громадських місць.

Адміністративні центри поступово трансформувалися у стратегічні елементи містобудівної структури і стали відігравати ключову роль у просторовій організації територій. Саме вони стали відправними місцями для визначення напрямків розвитку функціонально-планувальної структури та, впливаючи на формування місцевої інфраструктури малого міста та його інтеграцію в ширші регіональні системи.

Окрім управлінських функцій, адміністративні центри слугують осередками збереження та трансляції історичної пам'яті й культурної ідентичності громади. Наприклад, у таких українських малих містах як Жидачів (Львівська обл.), Кременець (Тернопільська обл.), Збараж (Тернопільська обл.) та багато інших, центральні площі та прилеглі громадські простори формують міську ідентичність у взаємозв'язку із історичними пам'ятками, культурними установами та сучасними громадськими ініціативами.

У містобудівному контексті адміністративний центр розглядається як структурно-функціональна просторово-організаційна одиниця, що поєднує управлінські, координаційні, економічні, соціальні та рекреаційні функції. Він формує організаційне ядро територіальної системи, зосереджуючи органи місцевого самоврядування, громадські простори, об'єкти соціальної інфраструктури та ділової активності. Окрім цього, адміністративний центр виконує важливу роль у формуванні рекреаційного середовища, забезпечуючи простори для відпочинку та соціальної взаємодії різних груп населення. Також він є просторовим вузлом, що інтегрує транспортну, комунікаційну та функціональну структуру міста або регіону, впливаючи на розвиток навколишніх територій і сприяючи їхній взаємодії.

Висновки. У науковому дискурсі відсутня єдність у трактуванні поняття *адміністративний центр* через брак усталеної методології та теоретичного обґрунтування. Це призводить до хаотичного використання терміна, що, своєю чергою, спричиняє надмірну узагальненість або неточність у його застосуванні. Замість чіткого визначення та меж поняття адміністративного центру досить часто зустрічається його ототожнення з іншими елементами міської структури, такими як «центри управління», «міські ядра» або «ключові осередки». Це призводить до невірного розуміння ролі адміністративного центру в містобудівному контексті та його взаємодії з іншими елементами містобудівної структури.

В умовах соціальних та політичних змін, зокрема під час війни, адміністративні центри виконують роль не лише управлінських хабів, але й символічних осередків, що сприяють консолідації громади. Відтак, вони набувають значення стратегічних елементів містобудівної структури, визначають специфіку розвитку місцевої інфраструктури та формують

середовище, яке відповідає потребам мешканців і зберігає зв'язок з історичним контекстом. Таке розширене значення адміністративного центру підкреслює його функцію як мультифункціонального простору, який є не тільки управлінським, але й культурним, соціальним, рекреаційним та економічним хабом для громади. Це дозволяє йому відповідати на сучасні виклики в умовах глобалізації та децентралізації, де важливо забезпечити баланс між традиціями, новими вимогами урбаністичного розвитку та потребами громади.

Подальший напрямок дослідження. У подальшому дослідженні автор має на меті зробити порівняльний аналіз адміністративних центрів Західного та Центрального регіону України в архітектурному та містобудівному контекстах.

Список літератури:

1. Адміністративний центр // ВУЕ: [вебсайт]. URL: https://vue.gov.ua/Адміністративний_центр (дата звернення 10.01.2025)
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад»: від 16.04.2020 № 562-IX // Офіційний вебпортал Верховної Ради України: [вебсайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text> (дата звернення 10.01.2025)
3. Morris C., Thompson D.E. Huanuco Viejo: An Inca Administrative Center. *American Antiquity*, 1970. 35(3), pp. 344–362. DOI: <https://doi.org/10.2307/278344> (дата звернення 11.01.2025)
4. Liu K., Sun Y., Yang D. The Administrative Center or Economic Center: Which Dominates the Regional Green Development Pattern? A Case Study of Shandong Peninsula Urban Agglomeration, China. *Green and Low-Carbon Economy*, 2023. 1(3), 110-120. DOI: <https://doi.org/10.47852/bonviewGLCE3202955> (дата звернення 11.01.2025)
5. Полтавська обласна рада: [офіційний вебсайт]. URL: <https://oblrada-pl.gov.ua> (дата звернення 11.01.2025)
6. Всеукраїнська Асоціація об'єднаних територіальних громад: [офіційний вебсайт]. URL: <https://hromady.org> (дата звернення 10.01.2025)
7. Лещенко Н. А. Принцип «поліфункціональності і рекомбінації функцій» комплексного процесу реставраційно-реконструктивних трансформацій історичного міського середовища. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ, 2024. Вип. 68. С. 38 – 48. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.68.38-48>
8. Шебек Н.М., Домотенко Б.А. Проблеми архітектурно-планувальної організації просторів для соціокультурної взаємодії мешканців в центральних зонах малих міст. *Архітектура, освіта і наука в Україні і світі: досвід і*

перспективи розвитку: тези доп. матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Рівне, 1-4 жовтня 2019 р. С. 162-164

References

1. Administratyvnyi tsentr (Administrative center). (n.d.). Vseukrainska entsyklopediia online. Retrieved January 10, 2025, from https://vue.gov.ua/Адміністративний_центр (in Ukrainian).
2. Zakon Ukrainy. (2020, April 16). Pro vnesennia zmin do deiakikh zakoniv Ukrainy shchodo vyznachennia terytorii ta administratyvnykh tsentriv terytorialnykh hromad [Law of Ukraine on amendments to certain laws of Ukraine concerning the definition of territories and administrative centers of territorial communities] (No. 562-IX, version from September 7, 2023). Retrieved January 10, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text> (in Ukrainian).
3. Morris, C. & Thompson, D.E. (1970). Huanuco Viejo: An Inca Administrative Center. *American Antiquity*, 35(3), pp.344–362. <https://doi.org/10.2307/278344> (in English).
4. Liu, K., Sun, Y., & Yang, D. (2023). The Administrative Center or Economic Center: Which Dominates the Regional Green Development Pattern? A Case Study of Shandong Peninsula Urban Agglomeration, China. *Green and Low-Carbon Economy*, 1(3), 110-120. URL: <https://doi.org/10.47852/bonviewGLCE3202955> (in English)
5. Poltavska oblasna rada. (n.d.). Official website of the Poltava Regional Council. Retrieved January 11, 2025, from <https://oblrada-pl.gov.ua> (in Ukrainian).
6. Vseukrainska Asotsiatsiia obiednanykh terytorialnykh hromad. (n.d.). All-Ukrainian Association of United Territorial Communities. Retrieved January 10, 2025, from <https://hromady.org/> (in Ukrainian).
7. Leshchenko, N. (2024). The Principle of ‘Polyfunctionality and Recombination of Functions’ of the Complex Process of Restorative-Reconstructive Transformations of the Historical Urban Environment. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, (68), 38–48. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.68.38-48> (in Ukrainian)
8. Shebek, N. M., & Domotenko, B. A. (2019). Problemy arkhitekturno-planuvalnoi orhanizatsii prostoriv dlia sotsiokulturnoi vzaiemodii meshkantsiv v tsentralnykh zonakh malykh mist [Problems of architectural and planning organization of spaces for sociocultural interaction of residents in the central areas of small towns]. In *Arkhitektura, osvita i nauka v Ukraini i sviti: dosvid i perspektyvy rozvytku*. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Rivne, October 1–4, 2019) (pp. 162–164). (in Ukrainian).

Abstract

Olga Meshcheryakova, Senior Lecturer, Structural Mechanics Department. Ternopil Ivan Puluj National Technical University.

Roman Trach, PhD Student at the Urban Planning Department. Lviv Polytechnic National University.

Polyfunctionality as a Condition for Urban Development: A Case Study of Small Towns in the Western Region of Ukraine

The article examines the role of administrative centers in small towns of Ukraine as strategic elements of the urban planning structure, shaping the development of local infrastructure and preserving cultural identity. Particular attention is given to their socio-cultural function, including memorial preservation and the formation of collective memory. The study analyzes the challenges and positive aspects of the transformation of administrative centers in the context of decentralization and changes in governance structures. Amid social and political transformations, particularly during wartime, administrative centers serve not only as governance hubs but also as symbolic focal points that foster community cohesion. Thus, they acquire significance as strategic components of the urban fabric, determining the trajectory of local infrastructure development and creating an environment that both meets residents' needs and maintains a connection with historical contexts. This expanded role of administrative centers highlights their function as multifunctional spaces that serve not only as governance units but also as cultural, social, and economic hubs for the community. Such a transformation enables them to respond to contemporary challenges in the era of globalization and decentralization, ensuring a balance between traditions, emerging urban development requirements, and the needs of local communities.

Keywords: urban planning structure; small town; central focal point; recreational infrastructure; socio-cultural role.